

Het beheer van het dagblad “De Schelde” (1929-1933)

SAM VAN CLEMEN

De financiering van het Vlaams-Nationaal dagblad *De Schelde* werd vroeger in dit tijdschrift al voor de periodes 1927-1929 en 1933-1940 bestudeerd.¹ In deze bijdrage wordt het zakelijk beheer van de krant onderzocht tijdens de tussenliggende jaren 1929-1933. We doen dit aan de hand van het archief van Frederik Carel Gerretson, die financieel directeur was van *De Schelde* in de bestudeerde periode.²

“De Schelde” tot begin 1929

De Schelde werd op 15 april 1919 opgericht als opvolger voor het liberaal dagblad *Het Vaderland*, dat sinds 15 december 1918 was verschenen. Het dagblad was eigendom van de Antwerpse drukker Gust Janssens senior en stond tot 1923 onder het hoofdredacteurschap van Pol De Mont. Onder zijn invloed werd het blad meer en meer de spreekbuis van de Frontpartij. De Mont werd in 1923 opgevolgd door Willy De Hous. Toen eigenaar Janssens in 1927 overleed, besloot zijn familie de krant te verkopen. De Frontpartij zag zijn kans schoon om *De Schelde* te verwerven en vooral volksvertegenwoordiger Herman Vos speelde daarbij een belangrijke rol. Toen door zijn bemiddeling Gerretson de krant voorlopig had overgenomen, werd hij vanaf 1927 de nieuwe hoofdredacteur.

Voor de definitieve aankoop werd einde 1928 en begin 1929 een dubbeloperatie uitgevoerd. Ten eerste werd op 18 december 1928 in Utrecht een Stichting ter

1. S. VAN CLEMEN, De verkoop van het dagblad *De Schelde* (1927-1929), in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 56, 1997, nr. 1, pp. 25-44; E. VERHOEYEN, De financiering van het dagblad *De Schelde-Volk en Staat* (1929-1940), in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 46, 1987, nr. 4, pp. 224-240 en jg. 47, 1988, nr. 1, pp. 35-61; voor het algemeen kader: L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en Geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 261-383.

2. De Utrechtse hoogleraar koloniale geschiedenis Frederik Carel Gerretson (1884-1958) was sinds zijn studententijd in Brussel betrokken bij de Vlaamse beweging. Hij kocht onder andere in 1915 met Duits geld het dagblad *De Vlaamsche Stem* op en onder zijn impuls verwierp de Nederlandse Eerste Kamer in maart 1927 het Belgisch-Nederlands kanalenverdrag. Tenzij anders vermeld, halen we de biografische gegevens uit: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 3 dln., Tiel, 1998.

Bevordering van de Nederlandsche Beschaving opgericht. Gerretson werd voorzitter, Jules Spincemaille ondervoorzitter en Willem Van Es secretaris-penningmeester.³ Die Stichting schreef een obligatielening uit van 35.000 gulden (toen circa 504.000 frank). Met dit geld werd de op 22 januari 1929 opgerichte naamloze vennootschap De Schelde gefinancierd. Dit gebeurde door geregelde kasleningen van de Stichting in te ruilen voor schuldbekentenissen van Jules Spincemaille. De N.V. De Schelde beschikte hierdoor over een maatschappelijk kapitaal van 410.000 frank, verdeeld over 410 aandelen van 1.000 frank. De aandelen werden opgesplitst in een reeks van 75 en een reeks van 335 aandelen. De eerste werd ingebracht door de familie Janssens. De tweede werd verdeeld onder zes personen, maar Herman Vos kreeg uiteindelijk 165 aandelen en Maria Spincemaille 164. De oud-activist Adelfons Henderickx kreeg drie aandelen en werd voorzitter van de Raad van Bestuur. Jules Spincemaille kreeg drie aandelen en werd afgevaardigd beheerder, Herman Vos werd ondervoorzitter. De laatste twee aandelen gingen naar L. Janssen en L.-E. Janssens, deze laatste als vertegenwoordiger van de familie Janssens, die het blad bleef drukken.

De Nederlanders zaten niet in de Raad van Beheer van de N.V. De Schelde. De afgevaardigd beheerder en de commissarissen van deze N.V. hadden slechts fictieve macht en waren, naar het woord van Willem Van Es, "*slechts stromannen*". Jules Spincemaille vestigde zich vanaf 3 januari 1929 in Antwerpen om zich bezig te houden met het zakelijk beheer dat door Vos te zeer werd verwaarloosd. Hij kreeg een woning ter beschikking en een basisjaarsalaris van 24.000 frank.⁴

Wie zorgde voor het geld van de Stichting? Zeker is dat de suikerindustriële Veldkamp en de voorzitter van de Dietsche Bond P.W. De Koning respectievelijk 5.000 en 2.100 gulden hebben gestort. Wellicht heeft de Rotterdamse zakenman E.H. Van Wely de toegezegde 11.000 gulden betaald. Of de overige 17.000 gulden zijn volgestort, werd nog altijd niet achterhaald. Het valt te betwijfelen of Gerretson zelf een gulden heeft geïnvesteerd in een dergelijke risicovolle zaak.⁵ De bewijzen hiervoor ontbreken.

3. De jurist Willem Van Es (1886-1943) was advocaat en procureur in Gouda en Den Haag. Hij was bestuurslid van de Dietsche Bond en het Algemeen Nederlands Verbond, groep Nederland. De jurist Jules Spincemaille (1882-1954) was tijdens de oorlog lid van de Raad van Vlaanderen. Hij bleef na de oorlog actief in het milieu van de activistische vluchtelingen.

4. Dit overzicht is gebaseerd op de in voetnoot 1 genoemde studies en: Algemeen Rijksarchief (ARA) Den Haag, Archief Gerretson, nr. 412: Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 18 augustus 1931; nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan Jules Spincemaille, 27 juni 1929; nr. 2052: Notariële oprichtingsakte Stichting tot Bevordering der Nederlandsche Beschaving (S.B.N.B.), 18 december 1928; Arbeidsovereenkomst met Jules Spincemaille, december 1928.

5. Zie voetnoot 12.

Het financieel beheer van “De Schelde” tot 1932

Het spreekt voor zich dat de Nederlandse eigenaars van *De Schelde* een financieel gezond blad wilden maken, want alleen daardoor kon een nieuwe zoektocht naar geld worden vermeden. Hiervan werd dan ook meteen werk gemaakt. Vooral Van Es en Spincemaille zetten zich hiervoor in, terwijl Gerretson eerder op de achtergrond bleef.

De financiële toestand was tijdens de eerste maanden van 1929 inderdaad precair. Dit bleek meteen na de overname toen Van Es de begroting voor 1929 opmaakte. Hij had berekend dat een oplage van 15.000 exemplaren moest worden gehaald voor een sluitende rekening. In april 1929 werd slechts de helft van dit aantal gehaald en de krant had maar 2.300 abonnees, waarvan velen de krant vaak een dag te laat kregen door problemen met de verzendingsdienst.⁶ Het blad was dus grotendeels afhankelijk van de onzekere losse verkoop. Door die te kleine oplage ontstond een maandelijks exploitatietekort van 12.000 fr.⁷ Om dit tekort op te vangen had de Stichting slechts 59.932 fr. ter beschikking. Hiervan diende circa 23.000 fr. voor de salarissen van de medewerkers en er bleef slechts 36.141 fr. over.⁸ In juni 1929 zou *De Schelde* dus virtueel failliet zijn.

Het kwam er in de eerste plaats op aan de oplagecijfers te verhogen. Dit zou meteen ook een flinke bezuiniging betekenen, want met een oplage hoger dan 9.000 exemplaren daalden de drukkosten aanzienlijk.⁹ Door een hogere oplage zou de krant bovendien aantrekkelijker zijn voor adverteerders, wat opnieuw meer inkomsten zou betekenen.

Onder leiding van Van Es werd in april en in mei 1929 een grondige reorganisatie van *De Schelde* doorgevoerd. Eerst en vooral werden de chaotische abonnenen-

6. De eerste twee maanden van 1929 steeg de oplage op sommige dagen tot circa 19.000 exemplaren dankzij de Bormshuldigingen overal in Vlaanderen en Nederland. Deze oplagestijging bleek echter zeer tijdelijk. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Jules Spincemaille aan Frederik Carel Gerretson, 12 februari 1929.

7. Op basis van de consumptie-index basis 1988 bedroeg die index in 1929: 6,57; in 1931: 6; in 1933: 5,5 en bedraagt die in 1999 153. In 1931 was 1 BEF 25 maal meer waard dan nu.

8. Naast hoofdredacteur Herman Vos en Jules Spincemaille stonden redactiesecretaris Hector Halsband, Herman Van Puymbrouck, Ward Hermans, Wies Moens, accountant Auwerda en een niet nader genoemde nieuwsagent en een nachtedacteur op de loonlijst. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan Jules Spincemaille, 30 januari 1929; Brieven van Willem van Es aan Frederik Carel Gerretson, 3 april 1929-2 augustus 1929.

9. Dit was bedongen in het drukkerscontract met de familie Janssens. De drukker wilde aanvankelijk een toenemende winst bij een toenemende oplage. De eigenaars konden echter bedingen dat hij geen aandeel kreeg van de winst bij een oplage hoger dan 9.000 stuks. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brieven van Willem Van Es aan Herman Vos, s.d. [1929] en 14 mei 1929.

ten- en de verzendingsdienst geherstructureerd, waardoor het blad beter op tijd kon worden verzonden. Verder werd het blad gedrukt in een beter verzorgde opmaak en op beter papier. Bovendien bevatte de krant meer tekst. Daarnaast zorgde Van Es ervoor dat *De Schelde* in meer krantenkiosken te koop was en ook dat de Frontpartij betrokken werd bij de verkoop van de krant. Verder werd intensief campagne gevoerd om abonnementen te werven.

Al die inspanningen hadden een gunstig resultaat. De oplage steeg in juni 1929 tot gemiddeld 13.000 exemplaren en het aantal abonnementen steeg tot 2.564. Daardoor werd tijdens het tweede kwartaal van 1929 maar 2.000 fr. verlies geleden, terwijl dat tijdens het eerste kwartaal van 1929 nog 35.000 fr. was. De krant was dus op de goede weg en Van Es hoopte tegen het einde van 1929 de kaap van de 15.000 verkochte exemplaren te overschrijden. Dat lukte echter niet: in november 1929 was er een oplage van maar 12.000 stuks. Ook in september 1929 werd een verlies geboekt van 4.000 fr. Het blad bleef dus verlieslatend. Door de verhoogde verkoop kon Van Es wel werk maken van de advertentiewerving. Daardoor steeg de maandelijkse opbrengst uit publiciteit van 20.800 fr. in januari 1929 tot 27.276 fr. in juni 1929. Tijdens de laatste drie maanden van 1929 liep de advertentiewerving ook zeer goed en tot de eerste maanden van 1930 bedroeg de opbrengst van de advertenties ongeveer 25.000 fr. per maand.¹⁰

Een andere maatregel die werd genomen was een prijsverhoging. Spincemaille had na een conferentie met medewerkers van andere Vlaamse dagbladen in de zomer van 1929 alvast besloten om de prijs op 35 centiem te brengen. Die prijsverhoging werd doorgevoerd op 1 oktober 1929 en had – volgens de eigenaars – geen invloed op de verkoop van het blad, maar verhoogde de inkomsten aanzienlijk.¹¹

Door de hele operatie was *De Schelde* voorlopig van de ondergang gered. Maar hiermee waren alle problemen nog niet opgelost. Daarom werd vanaf einde 1929 verder gewerkt aan de herstructurering van het blad. Vooral de financiële basis diende te worden verstevigd, want voor 1930 verwachtte het Stichtingsbestuur opnieuw een deficit, ditmaal van ongeveer 156.000 fr. Gelukkig kon dit tekort grotendeels worden opgevangen door de verwachte opbrengst van de advertenties

10. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Rapport van Willem Van Es over de toestand van *De Schelde*, juni 1929; Brief van Jules Spincemaille aan Frederik Carel Gerretson, s.d.; Omzendbrief voor potentiële adverteerders in *De Schelde*, juli 1929; Brief van Willem Van Es aan E.H. Van Wely; Verslag vergadering bestuur S.B.N.B. te Wassenaar, 20 oktober 1929; Omzendbrief van Jules Spincemaille, 11 december 1929; Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 5 april 1930; nr. 412: Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 18 augustus 1931.

11. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan Jules Spincemaille, 26 juli 1929; Omzendbrief van Jules Spincemaille, 11 december 1929.

(130.000 fr.) en moest dus enkel nog een tekort van 26.000 fr. worden wegge-
werkt.¹²

Dit laatste probleem moest echter eerst worden opgelost om de krant te doen
voortbestaan. Daarom deed Van Es opnieuw een beroep op de industrieel E.H.
Van Wely voor meer geld. Hij vroeg hem in de zomer van 1929 of hij, bovenop
de 27.000 gulden die hij voordien al in *De Schelde* had geïnvesteerd, mee kon
zorgen voor de extra 8.000 gulden om het verwachte deficit in 1930 te delgen.¹³
Het is niet duidelijk of dit plan is uitgevoerd.¹⁴

Mogelijk moest dit geld dienen voor de financiering van een nieuwe obligatielening
van 400.000 fr., die Van Es en Spincemaille in de zomer van 1929 overwogen om
het kapitaal van de Stichting te verhogen. De helft van dit bedrag zou door de
Stichting worden bijeengebracht, de andere helft moest worden verzameld onder
het grote publiek. Onder andere aan Hector Halsband zou een loonsverhoging
worden uitbetaald in obligaties.¹⁵ Wellicht ter uitvoering van dit voornemen
besloot het bestuur van de Stichting in oktober 1930 om de N.V. De Schelde een
obligatielening van 100.000 fr. te laten uitschrijven tegen 6% rente per jaar. Ze
ving aan op 15 januari 1931 en zou eindigen op 15 januari 1941, maar ze kon
vervroegd worden afgelost.¹⁶ Jammer genoeg blijkt uit de aanwezige archief-
stukken niet of een dergelijke obligatielening ooit effectief is uitgeschreven.

Voor de jaren 1930 tot 1932 beschikken we niet over voldoende concrete cijfers.
De economische crisis deed in 1930 echter de oplage flink dalen. Vele pendelaars
bleven immers weg uit Antwerpen, waardoor ze *De Schelde* niet meer kochten.¹⁷
Om dit inkomstenverlies op te vangen, vroeg Van Es aan Spincemaille zich toe te
leggen op de advertentiewerving. Hij hoopte dat dit maandelijks 35.000 tot
40.000 fr. zou kunnen opbrengen, of 10.000 fr. meer dan begin 1930. Blijkbaar

12. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Verslag bestuursvergadering S.B.N.B. 20 oktober 1929. Gerretson was overigens afwezig op deze vergadering. Dat zou ook later nog geregeld voorvallen. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan Fredrik Carel Gerretson, 14 maart 1930.

13. Dit is 8.000 gulden van het beginkapitaal van 35.000 gulden van de S.B.N.B., die mogelijk nog niet waren volgestort.

14. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan E.H. Van Wely, 26 juli 1929.

15. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 412: Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 2 augustus 1929.

16. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Verslag bestuursvergadering S.B.N.B. 26 oktober 1930.

17. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Omzendbrief Jules Spincemaille, 31 mei 1930, p. 2.

slaagde ook deze saneringsoperatie, want in 1932 werd tot november een verlies geleden van slechts 10.000 fr. en daarmee kon de krant nog steeds overleven.¹⁸

Redactionele crisis

Vanaf het einde van 1929 werd vooral gewerkt aan de verhoging van de journalistieke kwaliteit en werd ook naar mogelijkheden gezocht om de redactie te versterken. Dit zou de journalistieke kwaliteit van de krant verhogen, bovendien zou *De Schelde* hierdoor niet meer zo afhankelijk zijn van de drukbezette Herman Vos. Vooral hoofdredacteur Vos en Herman Van Puymbrouck werden hierbij geïsoleerd. Zowel Geyl, Gerretson als Van Es hadden klachten over hen. Laatstgenoemde beklagde zich tegenover Spincemaille: “*De redactionneele kant van De Schelde is niet in orde. En nu kan het vat niet geven wat het niet inhoudt. Vos is geen journalist en Van Puymbrouck ook niet [...]*”. Van Es was ook erg teleurgesteld dat *De Schelde* te laat aandacht had geschonken aan een redevoering van hem over August Borms, dit in tegenstelling tot enkele Nederlandse bladen. Ondanks deze kritiek stelde hij echter ook: “*Toch kunnen we Vos niet missen.*”¹⁹

Gerretson was om diverse redenen ontevreden over Vos. Al in augustus 1929 ergerde hij zich aan het gemis aan politieke leiding van het blad door Vos en diens te gematigde houding. Zo verzette Vos zich tot ongenoegen van Gerretson tegen de vernietiging van de Belgische staat en was hij slechts voorstander van een federalistische hervorming. De mislukking van het Federaal Statuut in 1931 zorgde voor een nieuwe botsing tussen beiden. Tot het einde van 1932 zouden Gerretson en Geyl zich in hun briefwisseling voortdurend beklagen over de te slappe houding van Vos en *De Schelde*.²⁰

Als gevolg van al die klachten werd snel werk gemaakt van de uitbreiding van de redactie. In het voorjaar van 1930 wilde Van Es de ervaren Nederlandse journalist A. Humme voor drie maanden of een half jaar naar Antwerpen sturen om Vos op journalistiek vlak bij te staan. Door geldgebrek kon dit echter niet doorgaan.²¹

18. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 5 april 1930; Willem Van Es, “Kort vertrouwelijk rapport over De Schelde”, oktober 1933.

19. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 14 maart 1930; Brief van Willem Van Es aan Jules Spincemaille, 3 juni 1930; Omzendbrief van Jules Spincemaille, 31 mei 1930.

20. G. PUCHINGER en P. VAN HEES (eds.), *Briefwisseling Gerretson-Geyl, deel 2: 1929-1934*, Baarn, 1980, nr. 257: Brief van Frederik Carel Gerretson aan Pieter Geyl, 9 augustus 1929, pp. 61-62; L. WILS, *Vlaanderen [...]*, pp. 309-311.

21. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan Jules Spincemaille, s.d.; G. PUCHINGER en P. VAN HEES (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 324: Brief van Pieter Geyl aan Frederik Carel Gerretson, 5 april 1930, pp. 152-156.

In 1931 overwoog Gerretson een veel radicalere ingreep. In 1930 was hij namelijk in contact gekomen met de voormalige activist Hugo Van den Broeck. Die was als journalist verbonden aan het katholieke dagblad *De Tijd*. Beiden hadden een eerste gesprek in juni 1930 naar aanleiding van een toespraak van Van den Broeck over de Belgisch-Nederlandse betrekkingen en beiden spraken gezamenlijk op een bijeenkomst van de Dietsche Bond in dezelfde maand. Verder was Van den Broeck betrokken bij de op 15 maart 1931 opgerichte Derde Raad van Vlaanderen onder leiding van August Borms, die een overkoepelend orgaan van de Vlaamse strijd moest worden. Herman Vos weigerde echter lid te worden van deze Raad. Van den Broeck schreef het door deze Raad uitgegeven *Memorandum over de Buitenlandsche Politiek van België*. Hij vroeg trouwens aan Gerretson om hem hierover te adviseren en vroeg hem tevens of *De Schelde* aandacht kon besteden aan dit stuk.²² Het is duidelijk dat Van den Broeck veel radicalere standpunten innam dan Herman Vos. De gelegenheid om Van den Broeck aan te trekken als redacteur van *De Schelde* diende zich snel aan. In maart 1931 vernam Van den Broeck namelijk dat hij vanaf 30 november 1931 was ontslagen bij *De Tijd*. De Groot-Nederlander Anton Van Vessem stelde aan zijn vriend Gerretson voor om Herman Vos door Van den Broeck te laten opvolgen omdat Gerretson tegenover hem al eerder had geopperd om hem te laten meewerken aan *De Schelde*. Van Vessem wilde 12.000 gulden (circa 175.000 fr.) bijeenbrengen om Vos uit te kopen. Hij dacht dit onder andere te doen met het geld dat door de komst van Van den Broeck kon worden bespaard op de weddes van overbodig personeel.²³ Meteen vroeg Gerretson aan Van den Broeck geen andere betrekking te aanvaarden en stelde hem tijdens een gemeenschappelijk overleg voor om hoofdredacteur te worden van *De Schelde* en de plaats van Vos in te nemen. Gerretson was bereid om een financieel offer te brengen als dat een radicalere redactie tot gevolg had.²⁴

Politiek directeur Geyl kantte zich meteen tegen de operatie. Hij wilde zijn vriend Vos behoeden voor de nederlaag en ook voor het financieel verlies dat hij zou lijden als hij zou worden afgezet als hoofdredacteur. Hij waarschuwde Gerretson dat bij een eventuele afzetting van Vos een belangrijke politieke bondgenoot zou verloren gaan.

22. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 385: Brief van Hugo Van den Broeck aan Frederik Carel Gerretson, 31 mei 1931; nr. 2026: Brief van Hugo Van den Broeck aan Frederik Carel Gerretson, 14 maart 1931; G. PUCHINGER en P. VAN HEES (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 331: Brief van Frederik Carel Gerretson aan Pieter Geyl, 18 juni 1930, p. 164.

23. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 385: Brief van Anton Van Vessem aan Willem Van Es, 2 juni 1931.

24. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 412: Brief van Willem Van Es aan Jules Spincemaille, 18 augustus 1931; nr. 2026: Brief van Frederik Carel Gerretson aan N.N., 4 juni 1931.

Medebestuurleden van de Stichting Van Es en Spincemaille waren ook meteen tegen dit voornemen gekant. De laatste schreef: “Ik waardeer Vos te zeer en weet wat hij voor ‘De Schelde’ betekent om aan zoo iets te denken.” Deze tegenstand zou trouwens voor grote onvrede zorgen bij Gerretson, die meende dat hij door Spincemaille werd gesaboteerd. Van Es diende zelfs tussenbeide te komen om dit conflict te sussen.²⁵ Willem Van Es vond eveneens dat Vos onmisbaar was, maar nam toch een genuanceerder standpunt in dan Geyl en Spincemaille. Hij was principieel voorstander van de benoeming van Van den Broeck in de redactie, maar zag enkele bezwaren. Hij vreesde ten eerste dat de godsdienstige neutraliteit zou verloren gaan met Van den Broeck als hoofdredacteur naast de eveneens katholieke afgevaardigd beheerder Spincemaille. Het was mogelijk dat daardoor veel vrijzinnige lezers zouden afhaken. Het tweede bezwaar was van organisatorische aard: Van den Broeck had namelijk voorgesteld om tegelijk het werk van Vos, Van Puymbrouck en Halsband te doen. Met het hiermee uitgespaarde geld kon volgens hem het ontslag van Vos worden gefinancierd. Van Es was ervan overtuigd dat het werk van drie redactieleden te veel was voor die ene persoon en bovendien betwijfelde hij of Van den Broeck over voldoende kwaliteiten beschikte. Ten derde zou het ontslag van Herman Vos hoe dan ook veel geld kosten en hij geloofde niet dat Van Vessem in volle economische crisistijd 12.000 gulden zou kunnen verzamelen. Om die drie redenen raadde ook hij Gerretson aan om Vos niet te vervangen door Van den Broeck.²⁶

Onder druk van de tegenkanting van de andere betrokkenen veranderde Gerretson zijn standpunt en hij bood Van den Broeck nog slechts de functie van redacteur aan. Hij aanvaardde namelijk dat het blad het orgaan van de Frontpartij zou zijn en daarom moest fractieleider Vos hoofdredacteur blijven. Van den Broeck antwoordde hierop dat verdere besprekingen voor hem niet meer hoefden.²⁷ Wellicht wilde Gerretson Vos ondanks zijn kritiek op hem toch behouden voor het Vlaams-nationalisme; het ontslag als hoofdredacteur van *De Schelde* zou zijn neergekomen op een gedeeltelijke politieke eliminatie van Vos. Daarom ging de hele operatie uiteindelijk niet door. Van den Broeck zou nog in 1931 hoofdredacteur worden van het dagblad *Limburger Koerier* en met deze krant tijdens de oorlog in de collaboratie terecht komen.

25. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 412: Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 18 augustus 1931; nr. 2026: Brief van Jules Spincemaille aan Willem Van Es, 17 juli 1930; G. PUCHINGER en P. VAN HEES (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 372: Brief van Frederik Carel Gerretson aan Pieter Geyl, 9 juni 1931, pp. 216-218; L. WILS, *Vlaanderen [...]*, p. 307.

26. ARA Den Haag, Archief Gerretson. nr. 412: Brieven van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 8 juni 1931-18 augustus 1931.

27. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 385: Brief van Hugo Van den Broeck aan Willem van Es, 9 juni 1931; Brief van Frederik Carel Gerretson aan Hugo Van den Broeck, s.d. [juni 1931]; nr. 2026: Brief van Frederik Carel Gerretson aan N.N., 4 juni 1931.

In dezelfde periode had de jonge Vlaamse historicus Hendrik Jozef Elias zich kandidaat gesteld om toe te treden tot de redactie van *De Schelde*. Elias had omstreeks dit tijdstip beslist om zich in de politiek te begeven en blijkbaar zag hij een functie bij *De Schelde* als een goede springplank. Wellicht ook was hij op de hoogte van de moeilijkheden binnen de redactie. Daarom had Pieter Geyl, die Elias actief steunde, een onderhoud geregeld tussen Elias en Van Es. Dit gesprek had plaats in Leiden in augustus 1931, en *De Schelde* was het enige gespreksonderwerp. Elias beklagde zich over de redactionele lijn van de krant en stelde als oplossing voor om een jonge Vlaming als redactiesecretaris in dienst te nemen tegen een jaarsalaris van 40 tot 50.000 fr. Het laat zich raden dat Elias zichzelf in gedachten had voor deze taak. Zowel Van Es, Spincemaille als Gerretson waren echter tegen omdat ze dachten dat de politiek onervaren Elias de krant weinig zou kunnen bijbrengen. Hij werd niet aangeworven.²⁸ Hij zou ondanks die tegenslag spoedig toch een belangrijke rol in de Vlaams-nationale partijpolitiek gaan spelen.

Tot slot zorgde ook redacteur Ward Hermans voor problemen. Die had het in juli 1930 aan de stok gekregen met kardinaal Van Roey nadat hij in *De Schelde* van 15 juli 1930 diens herderlijke brief, waarin trouw aan de Belgische staat tot katholieke plicht werd verheven, had gehegeld. Hermans werden de sacramenten ontzegd, tenzij hij zijn "oneerbiedige uitlatingen" herriep. Van Es raadde Hermans aan dit te doen, want anders kon *De Schelde* zware schade oplopen.²⁹ Hermans was bovendien gekozen in het katholieke arrondissement Mechelen. Hij herriep zijn woorden en kon blijven meewerken aan *De Schelde*.

De Schelde kende sinds de overname in 1929 een voortdurende journalistieke crisis door de spanningen tussen de Nederlandse eigenaars en de redactieleden. Alle pogingen om de redactie te wijzigen, mislukten en hierdoor bleven alle problemen aanslepen. Dit werd nog verergerd door de financiële crisis die niet opgelost was en vanaf einde 1932 nog groter werd.

Nieuwe moeilijkheden noodzaken tot een zoektocht naar nieuwe fondsen

De verkiezingsnederlaag van de Frontpartij bij de parlamentsverkiezingen van 27 november 1932 betekende een keerpunt binnen het Vlaams-nationalisme. Dit geldt in de eerste plaats voor Herman Vos, die niet herkozen was. Dit betekende

28. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 412: Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 18 augustus 1931; nr. 2026: Brief van Jules Spincemaille aan Willem Van Es, 17 augustus 1931; Brief van Frederik Carel Gerretson aan Hendrik Elias, 28 december 1932.

29. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Willem Van Es aan Ward Hermans, 4 augustus 1930.

voor de beroeps politicus Vos een zwaar inkomensverlies en van dan af rijpte bij hem het plan om over te stappen naar de Belgische Werkliedenpartij (BWP).

Voor Gerretson anderzijds was de maat weer eens vol, vooral toen hij in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* las dat Vos als doel slechts de culturele zelfstandigheid van Vlaanderen nastreefde. Hij wilde Vos net zoals in 1931 afzetten: "Ik voel, dat ik opheldering moet hebben, als beheerder van 'De Schelde': Vos' hoofdredacteurschap is afhankelijk en verbonden gesteld van zijn 1) leiderschap der fractie (dat is vervallen); 2) zijn trouw aan het politiek beginsel van een staatsrechtelijk zelfstandig gemaakt Vlaanderen; Werpt hij nu beide principes overboord, dan geloof ik dat mijn plicht gebiedt, ook uit politieke motieven en ook uit journalistieke overwegingen reeds lang wenselijke wijziging in de hoofdredactie van 'De Schelde' na te streven, of, als Van Es niet meewil, heen te gaan."³⁰

Net zoals in 1931 zou Geyl Vos ook nu onvoorwaardelijk blijven steunen tegenover Gerretson. Hij beweerde dat Vos zich in *De Schelde* onberispelijk had opgesteld en dat Vos culturele zelfstandigheid slechts als één van de na te streven doelen zag. Hij pleitte er verder voor om Vos te laten aanblijven als hoofdredacteur en hem zo te behouden voor het Vlaams-nationalisme. Ook nu ging Gerretson gedeeltelijk onder druk van Geyl overstag. Hij schreef Vos op 28 december 1932 zelfs een erg vriendelijke brief, waarin hij aandrang niet over te stappen naar een andere partij en zich voltijds aan zijn hoofdredacteurschap van *De Schelde* te wijden.³¹ Die koerswending van Gerretson is echter vooral te verklaren door de gebeurtenissen binnen het Vlaams-nationalisme in dezelfde periode.

De zware verkiezingsnederlaag deed namelijk naar eenheid zoeken binnen de Vlaams-nationale rangen.³² Vanaf einde 1932 zou onder leiding van Staf De Clercq worden geprobeerd om een concentratie tot stand te brengen. Die pogingen resulteerden op 30 januari 1933 in een circulaire van Hendrik Borginon waarin de oprichting werd aangekondigd van een bestuur der concentratie en van een leidingscomité met De Clercq als leidsman.

Dit was de start van maandenlange moeizame onderhandelingen onder de leiding van De Clercq. Betrokken waren: de Antwerpse Frontpartij met vooral Herman

30. G. PUCHINGER en P. VAN HEES (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 409: brief van Frederik Carel Gerretson aan Pieter Geyl, 7 december 1932, p. 290.

31. G. PUCHINGER en P. VAN HEES (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 410: Brief van Pieter Geyl aan Frederik Carel Gerretson, 9 december 1932, pp. 292-293; B. VAN CAUSENBROECK, *Herman Vos: van Vlaams-nationalisme naar socialisme*, Antwerpen, 1997, pp. 226.

32. Over de oprichting van het VNV: H. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914/1939*, dl. 3, Antwerpen-Utrecht, 1972, pp. 155-176; L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging, deel 2: geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*, Leuven, 1985, pp. 239-245; B. DE WEVER, *Staf De Clercq*, Brussel, 1989, pp. 37-49; B. DE WEVER, *Greep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tiel-Gent, 1994, p. 95-114; E. RASKIN, *Gerard Romsée: een ongewone man, een ongewoon leven*, Antwerpen-Baarn, 1995, pp. 94-121.

Vos; figuren die het Vlaams-nationalisme buiten Antwerpen en West-Vlaanderen vertegenwoordigden: Hendrik Elias, de Limburger Gerard Romsée, Hendrik Borginon, Ernest Van den Berghe, de Aalstenaar Albert D'Haese en Kempenaar Thomas Debacker. Ten derde was er de zogenaamde Kortrijkse groep onder leiding van Tony Herbert en Paul Beeckman. Het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) werd uiteindelijk opgericht op 8 oktober 1933. De beoogde eenheid binnen het Vlaams-nationalisme kwam hierdoor veel dichterbij. De Limburgse en Kempische KVV van respectievelijk Romsée en De Backer zouden zich pas later integreren. De Antwerpse Frontpartij zou nooit toetreden. Herman Vos nam op 1 november 1933 ontslag als hoofdredacteur van *De Schelde* en stapte enkele weken later over naar de BWP.

De zogenaamde concentratie had al in december 1932 een akkoord gesloten met het Bestuur van de Stichting ter Bevordering van de Nederlandsche Beschaving om een waarborgfonds van minstens 200.000 fr. bij elkaar te brengen om *De Schelde* financieel te steunen. Dit was nodig, want hoewel *De Schelde* in 1932 tot aan de parlementsverkiezingen slechts licht verlieslatend was geweest,³³ verwachtten de eigenaars in 1933 een zwaar verlies door de economische crisis. Dit waarborgfonds zou pas vanaf de opmaking van de balans over 1933, dus niet voor april-mei 1934, geld verstrekken om de verliezen over 1933 te dekken. Verder zegden de leiders der concentratie toe om de nodige propaganda voor *De Schelde* te maken. Wellicht was de groep rond De Clercq geïnteresseerd in *De Schelde* om over een eigen dagelijkse spreekbuis te kunnen beschikken.

Als tegenprestatie moesten de beheerders van *De Schelde* toezeggen om meer te berichten over het katholieke leven, een katholieke redacteur aan te stellen, die samen met Vos de redactie zou leiden en aan Vos een volledig salaris als hoofdredacteur te betalen om het verlies van zijn inkomen als parlements lid goed te maken. Hierdoor zou hij alvast geen financiële reden hebben om naar een andere partij over te stappen. Om aan die laatste voorwaarde te kunnen voldoen, diende 30.000 fr. te worden bespaard op de salarissen van de overige medewerkers of moest worden geput uit het te vormen waarborgfonds. Wellicht als gevolg van dit akkoord werd de oud-activist Karel Angermille toegevoegd aan het secretariaat van het beheer en Hendrik Picard aan de raad van advies.

De voorwaarden werden vastgelegd in een formulier dat aan de leden van het waarborgfonds ter ondertekening werd voorgelegd. In december 1932 tekenden

33. Op 31 december 1932 waren de bedrijfsinkomsten nog 2.500 fr. hoger dan de algemene en bedrijfskosten. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Rapport van Jules Spincemaille over de onderhandelingen rond de overname van *De Schelde*, 1 november 1933. Dit staat in tegenstelling tot de bewering van Van Puymbrouck tegenover Van Es in 1939 dat *De Schelde* rond de jaarwisseling 1932-1933 meer dan 200.000 fr. schulden had. Dit lijkt ons onmogelijk, want dit betekende een virtueel faillissement: E. VERHOEYEN, *De financiering [...]*, pp. 228-229.

Hendrik Elias, Hendrik Borginon en Staf De Clercq.³⁴ Op 12 januari 1933 sloot ook de West-Vlaming Tony Herbert zich hierbij aan, op voorwaarde dat een Vlaams-nationaal eenheidsfront zou worden gevormd, waarbij ook West-Vlaanderen zou aansluiten. Herbert trok zich echter al terug op 4 februari 1933 omdat een dergelijke eenheidsbeweging nog niet was tot stand gekomen.

De loonsverhoging voor Vos was de eerste voorwaarde waaraan door de eigenaars van *De Schelde* werd voldaan. Zijn jaarsalaris werd nog in december 1932 opgetrokken van 20.000 tot 50.000 fr.³⁵ Het akkoord verklaart zonder twijfel gedeeltelijk waarom Gerretson, na zijn zware kritiek op Vos begin december 1932, op het einde van dezelfde maand plots een vriendelijke brief schreef naar de hoofdredacteur en bij hem aandrang om aan te blijven.

Vervolgens werd werk gemaakt van de aanwerving van een katholieke adjunct-hoofdredacteur. Gerretson vroeg daarom aan de volksvertegenwoordigers Hendrik Borginon en Hendrik Elias in de redactie te treden en samen met Vos de dagelijkse leiding van de krant op zich te nemen. Hij vond namelijk dat de krant niet het persoonlijk orgaan van de niet herkozen Vos moest blijven, maar wel van de nationalistische fractie in het parlement. De nationalisten bleven immers afhankelijk van de vertegenwoordiging in het parlement en een goed dagblad was de ideale tribune voor de Kamerfractie. Gerretson zag verder geen enkel bezwaar tegen een eventuele katholisatie van *De Schelde* door de intrede van beide katholieke volksvertegenwoordigers.³⁶ Borginon en Elias gingen echter niet op dit aanbod in zodat de zoektocht moest worden voortgezet.

Tijdens de eerste maanden van 1933 werd druk gezocht naar een nieuwe kandidaat. In maart 1933 droeg Spincemaille de Limburgse katholieke jurist Jan Brans voor. Die werd hem aanbevolen door Hendrik Borginon en Gerard Romsée. Spincemaille wilde Brans een jaarsalaris van 28.000 fr. betalen, maar Brans kon alleen worden aangenomen als de betrokkenen bij de onderhandelingen over de stichting van een eenheidsorganisatie akkoord gingen.

Staf De Clercq en Ernest Van den Berghe gaven meteen hun fiat. Thomas De Backer stemde per brief in op 2 april 1933 en Gerard Romsée verklaarde zich akkoord tijdens een vergadering in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 4 april 1933. Albert D'Haese kende Brans niet persoonlijk, maar zag geen bezwaren.³⁷

34. Het is ons niet bekend wie precies dit formulier heeft ondertekend.

35. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Rapport Jules Spincemaille [...], 1 november 1933; Brief van Frederik Carel Gerretson aan Hendrik Elias, 28 december 1932; B. VAN CAUSENBROECK, *Herman Vos [...]*, p. 227.

36. ARA Den Haag Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Frederik Carel Gerretson aan Hendrik Elias, 28 december 1932.

37. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Omzendbrief van Jules Spincemaille aan Hendrik Borginon, Staf De Clercq, Thomas De Backer, Albert D'Haese, Hendrik Elias, Gerard

Hiermee was de kandidatuur van Brans aanvaard en hij trad in dienst in het voorjaar van 1933.

Nu moest de concentratie trachten een som van 200.000 fr. te verzamelen voor het waarborgfonds. Vooral Ernest Van den Berghe zou zich daarmee bezighouden. Hij zou bij de leiders van de concentratie herhaalde malen aandringen om er werk van te maken, maar einde augustus 1933 was er nog vrijwel niets van terecht gekomen. Het waarborgfonds is nooit opgericht. Alleen het arrondissement Antwerpen onderschreef vrijwel meteen de toegezegde 50.000 fr., Aalst stortte 23.000 fr. en het arrondissement Mechelen bracht 1.000 fr. bij elkaar. De arrondissementen Gent, Brussel, Dendermonde en Oudenaarde lieten niets van zich horen. De beloofde propaganda werd alleen gevoerd in Aalst en in Brussel.³⁸

Door de dalende verkoopcijfers, de loonsverhoging voor Vos en de aanwerving van Jan Brans werd tijdens het eerste kwartaal van 1933 een verlies geleden van 30.000 fr., terwijl tegen het einde van 1933 een tekort van 200.000 fr. werd verwacht. Daarom leende de N.V. De Schelde in april 1933 een bedrag van 80.000 fr. bij de Aalsterse Spaar- en Leenbank, die deel uitmaakte van het politiek-economische netwerk van het Vlaams-nationalisme in het Aalsterse.³⁹ Met dit geld kon de schuld tijdelijk worden verlaagd. Het was echter duidelijk dat *De Schelde* zonder nieuwe financiële inbreng op een faillissement afstevende.

De overname van “De Schelde” door Herman Van Puymbrouck

In oktober 1933 werden daarom opnieuw onderhandelingen aangeknoopt met het VNV, dit keer om de krant te verkopen. Tony Herbert zou de besprekingen voeren in naam van het VNV. Op maandag 16 oktober 1933 vond in Kortrijk een onderhoud plaats tussen Herbert en Spincemaille. Herbert deelde mee dat het VNV meteen bereid was om 200.000 fr. ter beschikking te stellen voor de terugbetaling van de schuldenlast, maar dat de krant dan ook in hun handen moest overgaan en dat de N.V. De Schelde moest worden ontbonden. De partij stond

Romsée, Ernest Van den Berghe en Herman Vos, 29 maart 1933; Rapport Jules Spincemaille [...], 1 november 1933.

38. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Brief van Ernest Van den Berghe aan de leiders van de *concentratie*, 25 april 1933; Omzendbrief van Ernest Van den Berghe aan Hendrik Borginon, Thomas De Backer, Staf De Clercq, Hendrik Elias, Tony Herbert, Gerard Romsée en Raymond Van Dieren, 21 augustus 1933; Rapport Jules Spincemaille [...], 1 november 1933.

39. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Willem Van Es, “Kort rapport over De Schelde”, oktober 1933. De latere hoofdredacteur van *Volk en Staat* Antoon Mermans werkte onder andere voor deze bank en de raad van beheer bestond uit Ernest Van den Berghe, Adiel Debeuckelaere en andere Vlaams-nationalisten. B. DE WEVER, *Greep naar de Macht [...]*, pp. 151-152.

klaar met een nieuwe administratieve ploeg en een nieuwe redactie.⁴⁰ Spincemaille verklaarde zich meteen tegen een verkoop aan het VNV en wilde dat de krant in Nederlandse handen bleef.

Op schriftelijk verzoek van Hendrik Borginon vond op 22 oktober 1933 een tweede bespreking plaats tussen Herman Vos en Spincemaille enerzijds en Hendrik Borginon, Staf De Clercq en Tony Herbert anderzijds. De VNV-top herhaalde zijn voorstel, maar Spincemaille hield echter ook nu het been stijf. De VNV-ers wisten immers niet dat Spincemaille op hetzelfde moment ook in Duitse kringen op zoek was naar geld voor *De Schelde* en daarbij hoge verwachtingen koesterde.⁴¹ De volgende dag werd het VNV-voorstel in de Nederlandse stad Roosendaal besproken door Spincemaille, Van Es en Van Wely. Gerretson was uitgenodigd, maar niet aanwezig. Er werd besloten dat Spincemaille zijn zoektocht naar Duits geld moest voortzetten en dat aan Herbert zou worden meegedeeld dat het VNV-plan werd verworpen. *De Schelde* zou voorlopig blijven verschijnen, onafhankelijk van alle politieke groeperingen. Toch zou worden gepoogd voeling te houden met de Vlaams-nationale Kamerfractie en *De Schelde* in die richting te sturen.⁴²

Dit keer duidde VNV-leider Staf De Clercq Ernest Van den Berghe aan als bemiddelaar om een nieuwe overnamepoging te wagen. Hij formuleerde op 27 oktober 1933 een nieuw voorstel, dat echter nauwelijks afweek van het eerste. *De Schelde* zou het orgaan moeten worden van het VNV, dat wilde uitgroeien tot de eenheidsorganisatie. Het VNV zou de tekorten over 1933 dekken en de exploitatie over 1933 garanderen, maar ook de redactie aanstellen. Immers, nu het VNV zou uitgroeien tot de algemene eenheidsbeweging, kon *De Schelde* als spreekbuis van de partij fungeren. Spincemaille twijfelde er echter aan of het VNV wel zou slagen in het bundelen van alle Vlaams-nationale krachten. Die twijfel werd vergroot tijdens een onderhoud met Hendrik Borginon op 30 oktober 1933, die hem vertelde over de moeilijkheden met (vooral) de Antwerpse Frontpartij.⁴³ Spincemaille raadde Gerretson en Van Es dan ook opnieuw aan om niet met het VNV in zee te gaan.⁴⁴

40. De samenstelling van deze redactie konden we niet achterhalen.

41. Over Spincemailles zoektocht naar Duits geld voor november 1933 vonden we geen concrete gegevens. Wel vermoedt E. Verhoeyen dat al voor november 1933 in Duitse kringen naar geld voor *De Schelde* werd gezocht. E. VERHOEYEN, *De financiering [...]*, pp. 233-234.

42. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Willem Van Es, "Kort rapport over De Schelde", oktober 1933; Brief van Hendrik Borginon aan Jules Spincemaille, 19 oktober 1933; Brieven van Jules Spincemaille aan Tony Herbert, 19-25 oktober 1933; Brieven van Tony Herbert aan Jules Spincemaille, 11-21 oktober 1933; Verslagen gesprekken op 21, 22 en 23 oktober 1933; Rapport J. Spincemaille [...], 1 november 1933.

43. Zoals al geschreven, zou het inderdaad nog enige tijd duren eer alle regionale Vlaams-nationale partijen zich bij het VNV aansloten.

44. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Rapport Jules Spincemaille [...], 1 november 1933.

Dezelfde dag deed redacteur Herman Van Puymbrouck, die geen deel uitmaakte van het VNV, een eigen voorstel. Hij wilde het enige Vlaams-nationaal dagblad absoluut in leven houden en wilde daarom zelf een som van 200.000 fr. inbrengen, die kon worden omgezet in aandelen en hijzelf zou hoofdredacteur worden. Redactioneel wenste Van Puymbrouck negatief “*geen fascistische, nationaal-socialistische strekkingen, noch methodes die nu als specifiek Hitleriaansch bestempeld staan [...] te verdedigen of te vergoelijken*” en positief “*een naar Westerse opvattingen democratische politiek te verdedigen*”. De vrijzinnige Van Puymbrouck verzette zich daarnaast tegen “*de zoogenaamde christelijk-soldaristische richting*” die in *De Schelde* waarneembaar was. Spincemaille, die Van Puymbrouck niet kon luchten, was meteen tegen dit voorstel. Overigens is niet bekend waar Van Puymbrouck hoopte het nodige geld vandaan te halen. Mogelijk zou het van de Frontpartij gekomen zijn.⁴⁵

Intussen bleef Spincemaille zoals afgesproken verder onderhandelen met Duitse geldschieters. Op 2 november 1933 begon hij besprekingen in Antwerpen, wellicht met Graaf Lerchenfeld, de Duitse gezant in Brussel. De gesprekken duurden twee of drie dagen. Het vervolg van het verhaal werd al gedetailleerd beschreven door Etienne Verhoeyen. Na een aanvankelijk akkoord, mislukte ook de overnamepoging met het geld van het Duits ministerie van Propaganda omdat Spincemaille de krant nog altijd niet wilde verkopen.⁴⁶

Van Puymbrouck werd door Van Es op 26 november 1933 op de hoogte gebracht van de mislukking. Nu dreigde de liquidatie van de krant: er was een passief van 200.000 fr. en een actief van slechts 50.000 fr. Voor het jaar 1934 werd een deficit voorzien van 300.000 fr. en de oplage was gedaald tot slechts 7.000 exemplaren. Drukker Janssens liet weten dat hij het drukken eerstdaags zou stopzetten als niet meteen met geld over de brug zou worden gekomen. “*De toestand is wanhopig*”, schreef Van Es aan Gerretson.

Daarom belegde de Stichting op 9 december 1933 een nieuwe vergadering. Van Puymbrouck bood dit keer 100.000 fr. vóór het einde van 1933 en stelde tegelijkertijd voor dezelfde som te bezuinigen door de “*afschaffing van bezoldigde functie van bestuurder, hoofdredacteur, sportredacteur*”. Ook het VNV, vertegenwoordigd door Borginon en Ernest Van den Berghe, deed een aanbod: 75.000 fr. zou onmiddellijk worden gestort en de Bank van Aalst zou uitstel verlenen voor de terugbetaling van de geleende 80.000 fr. Aanvankelijk gaf Van Es de voorkeur aan het VNV voor de overname, maar al op 11 december slankte de partij haar aanbod af tot 50.000 fr. en wilde de Bank van Aalst geen uitstel van betaling meer

45. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Rapport Jules Spincemaille [...], 1 november 1933; E. Verhoeyen, *De financiering* [...], p. 229.

46. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 2026: Rapport Jules Spincemaille [...], 1 november 1933; E. Verhoeyen, *De financiering* [...], p. 231-234.

verlenen.⁴⁷ Daardoor werd het VNV-voorstel ontoereikend en kreeg Herman Van Puymbrouck een nieuwe kans.

Van dan af ging het snel. Van Puymbrouck bood opnieuw 200.000 fr. en er werd een Pro-Schelde-Comité gevormd met onder meer Karel Angermille. Dit Comité steunde Van Puymbrouck, die er mogelijk deel van uitmaakte. Tijdens een mondeling onderhoud tussen Van Es en het Comité op 12 december 1933 kwam het tot een akkoord: vóór 1 januari 1934 zou Van Puymbrouck 100.000 fr. storten en in de loop van 1934 nog eens 100.000 fr. Dat geld zou in de N.V. De Schelde worden ingebracht, terwijl de aandelen in het bezit van de Stichting zouden blijven. De geldschietters zouden in ruil daarvoor obligaties krijgen ter waarde van 1.000 gulden, die zouden worden omgerekend tegen een wisselkoers van 14,40 fr. voor één gulden. Het Dagelijks Bestuur van de Stichting zou bestaan uit drie personen. De voorzitter zou worden benoemd op voordracht van Van Puymbrouck of het Pro Schelde-Comité. De Raad van Bestuur zou worden uitgebreid tot zeven leden, waarvan er vier opnieuw moesten benoemd worden door de geldschietters of het Pro Schelde-Comité. Hierdoor had de groep-Van Puymbrouck de meerderheid in de Stichting en was *De Schelde* meteen in zijn handen. De Raad van Bestuur en het college van commissarissen van de N.V. De Schelde zouden worden samengesteld uit de Vlaamse leden van de Stichting. Dat waren dus de vertegenwoordigers van de nieuwe eigenaars. Van Puymbrouck legde zoals beloofd onmiddellijk 50.000 fr. op tafel om de dringendste schulden af te betalen. Een tweede schijf van 50.000 fr. werd nog gestort vóór 1 januari 1934 om de salarissen van december 1933 uit te betalen.

De volgende dag werd het mondeling akkoord bekrachtigd tijdens besprekingen tussen Van Wely, Van Es, Spincemaille en August Borms als afgevaardigde van de groep-Van Puymbrouck in Rotterdam. Tijdens de vergadering werd het bestuur van de Stichting herschikt. De niet-aanwezige Gerretson, die tegenover Van Es al herhaaldelijk de wens had uitgedrukt om af te treden, werd in 1934 als voorzitter vervangen door August Borms.⁴⁸ Borms was al sinds 1933 voorzitter van de N.V. De Schelde. Van Es werd ondervoorzitter en Van Wely werd het derde bestuurslid en nam zijn plaats in als secretaris. Spincemaille trad eveneens af. Hij zou later voor SABAM gaan werken. Hij werd vervangen door Karel Peeters. Op 14 decem-

47. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 412: Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 16 december 1933; E. VERHOEYEN, *De financiering [...]*, pp. 230-231; P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN (eds.), *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr. P. Geyl. Brieven en notities, deel 3: 1933-1966*, Kapellen, 1975, nr. 376: Brief van Herman Van Puymbrouck aan Pieter Geyl, 20 december 1933, p. 51.

48. Gerretson had trouwens *De Schelde* liever zien verdwijnen dan dat ze in handen van Van Puymbrouck zou vallen. G. PUCHINGER en P. VAN HEES (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 426: Brief van Frederik Carel Gerretson aan Pieter Geyl, 9 december 1933, p. 311-312.

ber 1933 bekrachtigde een algemene aandeelhoudersvergadering het akkoord.⁴⁹ Hiermee was *De Schelde* in handen gekomen van Herman Van Puymbrouck, die zelf hoofdredacteur werd omdat Vos op 1 november 1933 ontslag had genomen en was overgestapt naar de BWP. Hij volgde Jan Brans op, die sinds het ontslag van Vos waarnemend hoofdredacteur was. Door zijn aftreden als voorzitter van de Stichting eindigde meteen ook de betrokkenheid van Carel Gerretson bij *De Schelde*. Tot 1936 bleven 76 van 401 aandelen van de Stichting in handen van de oorspronkelijke Nederlandse eigenaars van *De Schelde*.⁵⁰ Het is echter weinig waarschijnlijk dat Gerretson na 13 december 1933 nog een rol heeft gespeeld. We vonden er alleszins in zijn archief geen aanwijzingen over.

De verdere geschiedenis van *De Schelde* is bekend. Aanvankelijk voer Van Puymbrouck een onafhankelijke koers van het VNV, maar midden 1934 evolueerde hij in haar richting en op 30 oktober 1934 aanvaardde hij formeel het gezag van Staf De Clercq. Op 15 november 1936 werd de krant herdoopt tot *Volk en Staat* en zaten de relaties met het VNV opnieuw beneden het vriespunt. Einde 1936 was de krant opnieuw bijna failliet. Door een subsidie verwierf het *Propagandaministerium* in datzelfde jaar controle over de Stichting en einde 1937 werd Antoon Mermans de nieuwe hoofdredacteur. Van dan af was *Volk en Staat* het partijdagblad van het VNV en had de partijtop zijn doelstelling gerealiseerd. De krant hield op te verschijnen in 1944.

Besluit

In deze bijdrage werd een gedeelte van de redactiegeschiedenis bestudeerd van het enige Vlaams-nationaal dagblad dat langere tijd heeft kunnen bestaan. De wankelende financiële positie maakte *De Schelde* wel vatbaar voor inkoopende ideologische beïnvloeding van buitenaf. Hierdoor veranderde de krant geregeld van eigenaar en van politieke strekking.

Opvallend is dat de voorzitter van de Stichting tot Bevordering van de Nederlandse Beschaving Carel Gerretson het werk overliet aan medebestuurders Willem Van Es en Jules Spincemaille, net zoals de politieke koers van *De Schelde* grotendeels werd bepaald door Pieter Geyl. Het is duidelijk dat vooral Van Es een veel belangrijker rol heeft gespeeld in de Groot-Nederlandse Beweging tijdens het interbellum dan tot hiertoe geweten was. Anderzijds speelde Gerretson wellicht

49. ARA Den Haag, Archief Gerretson, nr. 412: Brief van Karel Peeters aan August Borms, 13 december 1933; Brief van Willem Van Es aan Frederik Carel Gerretson, 16 december 1933; nr. 2026; Willem Van Es, "Kort rapport over De Schelde", oktober 1933; E. VERHOEYEN, *De financiering [...]*, pp. 230-234.

50. E. VERHOEYEN, *De financiering [...]*, pp. 238-240.

een minder grote rol dan in vele publicaties gesteld werd. Belangrijk is ook dat Gerretson en Geyl blijkbaar minder een tandem hebben gevormd dan uit hun onderlinge briefwisseling blijkt. Zo heeft Gerretson Geyl vrijwel niet betrokken bij de werking van de Stichting. Dit is wellicht het merkwaardigste besluit.

SAM VAN CLEMEN
LAGUITSTRAAT 27, B-2300 TURNHOUT